

POLSKIE WĘDRÓWKI JACQUES'A DERRIDY

WERONIKA SZWEBS

Instytut Filologii Polskiej

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Artykuł powstał w ramach projektu

„Tłumaczenie dyskursów teoretycznych w humanistyce polskiej przełomu XX i XXI wieku”
(numer 2017/25/N/HS2/01585) finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki.

Wędrująca humanistyka i polskie podwórko

W anglojęzycznej humanistyce sporą karierę zrobiła problematyka przemieszczania się różnych jednostek refleksji – pojęć, idei, teorii, dyskursów. W założycielskim dla tego nurtu badań tekście *Travelling Theory* z 1982 roku Edward Said proponuje, by prześledzić sposoby rozpowszechniania się koncepcji teoretycznych, i wyróżnia stałe stadia ich wędrówki: punkt wyjścia, czyli zespół okoliczności, w których dana teoria powstała; pokonany przez nią dystans; warunki akceptowalności wysuwane przez kulturę docelową oraz usytuowanie w nowym kontekście i przekształcające użycia. Co ciekawe, choć ta ogólna rama pozwala na uwzględnienie przekładu, ani w rozpoczynającym tekst zarysie, ani w następującej dalej przykładowej analizie Said nie używa słowa „tłumaczenie” i nie odnosi się do komplikacji, jakie pociąga za sobą to zjawisko. Owo pominięcie jest znamienne dla statusu tematyki okoloprzekładowej – zjawisko przekładu jest jednocześnie tak przezroczyste (bo wszechobecne i niezbędne) i tak złożone (a zatem wymagające specyficznych kompetencji i drobiazgowych analiz), że bywa pomijane nawet w humanistycznych dociekaniach i w dobie intensywnego rozwoju *translation studies*.

Późniejszy namysł nad tego rodzaju wędrówkami bywał podejmowany na rozmaite sposoby. Dotyczył jednostek o różnym stopniu złożoności – od pojęć po teorie i dyskursy – przemieszczających się bądź to między środowiskami i dziedzinami, bądź też między językami, tradycjami i kulturami krytycznymi różnych krajów. Pierwszy przypadek reprezentuje książka Mieke Bal *Wędrujące pojęcia w naukach humanistycznych*, traktująca o praktycznych aspektach interdyscyplinarnej analizy kulturowej oraz ruchu wybranych pojęć w humanistyce i sztuce¹. Na wędrówkach teorii między językami i kulturami akademickimi skupia się natomiast Şebnem Susam-Sarajeva, analizując i porównując amerykańską recepcję Hélène Cixous i turecką recepcję Rolanda Barthes'a w książce *Theories on The Move. Translation's Role in the Travels of Literary Theories*.

Motyw wędrówki teorii nie zawsze pojawia się explicite, ale spokrewnione z nim zainteresowanie wpływem zmiennego kontekstu językowego i kulturowego na kształt oraz nośność teorii zaowocowało wieloma istotnymi publikacjami. Trzeba tu wymienić imponu-

¹ W Amsterdam School of Cultural Analysis – jednostce, z którą związana jest Mieke Bal – powstały ponadto trzy książki zbiorowe dotyczące pokrewnych zagadnień [Goggin et al.; Burke et al.; Pedri].

jący słownik „nieprzekładalników” powstały pierwotnie w języku francuskim jako *Vocabulaire européen des philosophies: dictionnaire des intraduisibles*, a następnie z pewnymi modyfikacjami przełożony na angielski jako *Dictionary of Untranslatables. A Philosophical Lexicon*. By dać wyobrażenie o skali i charakterze przedsięwzięcia, wystarczy powiedzieć, że angielska wersja zawiera niemal 400 haseł pochodzących z kilkunastu języków i z różnych dziedzin humanistycznej refleksji, w których omówione zostają „polityczne, estetyczne i tłumaczeniowe historie filozoficznych słów klucz” [11]. Innym owocem tej skłonności do humanistycznej autorefleksji jest książka François Cusseta *French Theory: Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis* zgłębiająca fenomen amerykańskiej kariery francuskich filozofów poststrukturalistycznych. Przykłady można mnożyć². Choć wymienione publikacje stawiają przed sobą różne zadania i operują odmiennymi tropami, łączy je przekonanie, że teoria, wbrew tradycyjnemu rozumieniu, nie ma charakteru uniwersalnego – jest uzależniona od kontekstu, podatna na trendy, koniunktury i przewartościowania. Tego rodzaju refleksja sprzyja podejrzliwości wobec hegemonicznego statusu angielszczyzny oraz dowartościowaniu kontekstów lokalnych, rozpowszechniając świadomość, że istnieją znaczenia ściśle sprzężone z danym językiem i środowiskiem, które giną w przekładzie.

Choć język krytyczny polskiej humanistyki w dużej mierze inspirowany jest importowanymi teoriami, choć przekłady pełnią doniosłą funkcję w przyswajaniu koncepcji filozoficznych i nierzadko wzbudzają

² Spośród publikacji opisujących przemieszczenia w obrębie nauk humanistycznych i społecznych warto wymienić rozdział Jeana-Philippe'a Mathy'ego *French Theory in the United States* i książkę zbiorową *French Theory in America* pod red. Sylvère'a Lotringera i Sande Cohena, omawiające specyfikę amerykańskiej recepcji francuskiej filozofii poststrukturalistycznej, oraz artykuł Susan Gal *Movements of Feminism: the Circulation of Discourses about Women* i książkę *Translation and Travelling Theory: Feminist Theory and Praxis in China* Min Dongchao analizujące wędrowki teorii feministycznej. Wśród nowszych publikacji na szczególną uwagę zasługują również książki zbiorowe *Travelling Concepts for the Study of Culture* (pod red. Birgit Neumann) i *The Transnational Study of Culture: A Translational Perspective* (pod red. Doris Bachmann-Medick) przywiązujące szczególną wagę do kondycji studiów kulturowych i funkcjonujących w nich pojęć. Implikacje postugiwania się metaforą wędrowki w odniesieniu do różnych dziedzin problematyzują James Clifford i Caren Kaplan. Badania nad przemieszczaniem się wiedzy między kulturami i językami nie ograniczają się do nauk humanistycznych i społecznych. Scott L. Montgomery w książce *Science in Translation. Movements of Knowledge through Cultures and Time* zajmuje się m.in. astronomią, David Wright w książce *Translating Science: The Transmission of Western Chemistry Into Late Imperial China, 1840–1900* koncentruje się na chemii, a Mark Shuttleworth w książce *Studying Scientific Metaphor in Translation. An Inquiry into Cross-Lingual Translation Practices* bada teksty z zakresu neurobiologii i biotechnologii.

kontrowersje, badania nad tłumaczeniami i szerzej rozumianymi wędrowkami teorii do niedawna nie cieszyły się w Polsce wielką popularnością. Spostrzeżenia dotyczące przekładów tekstów filozoficznych i rozpraw naukowych z zakresu humanistyki pozostawały najczęściej domeną recenzji, przedmów, uwag zawartych w przypisach czy pojedynczych artykułów (wśród nielicznych wyjątków książkowych należy wymienić prace H. Rosnerowej i Z. Kozłowskiej). Podobnie rzecz ma się z oddalonymi nieco od tekstualnych aspektów przekładu badaniami nad recepcją teorii. W ostatnich latach można wprawdzie zauważyć pewne wzmożenie zainteresowania tą tematyką (prace zbiorowe *French Theory w Polsce* oraz *Tekst naukowy i jego przekład*, skupiona na dyskursach teoretycznych część książki zbiorowej *Kultura w stanie przekładu*, numery czasopism poświęcone wędrowkom teorii). Nie sposób jednak oprzeć się wrażeniu, że kilka ważnych dyskusji powinno się jeszcze przetoczyć, a współczesna polska humanistyka – również w swoim okołoprzekładowym wydaniu – ciągle czeka na portrecistów. Można zresztą liczyć na to, że niebawem się ich doczeka – aktualna sytuacja związana z coraz silniejszą, również instytucjonalną świadomością uzależnienia od globalnego, anglojęzycznego centrum sprzyja pytaniom o własny status, a widoczny wzrost zainteresowania problematyką przekładu literackiego może rozszerzyć się również na teorię.

Brzezička sprawdza

W poświęconym Derridzie numerze 11–12/1998 „Literatury na Świecie” po rozprawieniu się z publicystami-pamflicistami powierzchownie i stereotypowo krytykującymi francuskiego filozofa Piotr Sommer odnosi się bardzo krótko do problemu jego polskich przekładów. Zastrzegając, że w przypadku tekstów o takim poziomie skomplikowania oczekiwanie, iż dadzą się one łatwo i zadowalająco przetłumaczyć, jest nieuzasadnione, stwierdza jednakowoż: „pytanie o klasę przekładu większości dowleczonych dotąd do polszczyzny pism Derridy pada zbyt rzadko” [282]. Choć głośnym echem odbiła się zamieszczona na łamach tego samego numeru recenzja pióra Michała Pawła Markowskiego z książki *Ostrogi. Style Nietzschego* w przekładzie Bogdana Banasiaka, choć przez lata świadomość, że na temat polskich przekładów można by powiedzieć wiele i nie będą to wyłącznie komplementy, była dość rozpowszechniona, pytanie owo „padało zbyt rzadko” jeszcze przez – bagatela – kolejne 20 lat.

Sytuacja zmieniła się zasadniczo w tym roku wraz z publikacją książki Barbary Brzezińskiej *Problematyka przekładu filozoficznego. Na przykładzie tłumaczeń Jacques'a Derridy w Polsce*. Brzezička, która sama jest

również tłumaczką, a co więcej – ma za sobą Derridański epizod w postaci przekładu książki *O duchu*, podjęła się imponującego zadania analizy całego korpusu polskich tłumaczeń Derridy. Mimo braku przekładów wielu, zwłaszcza późniejszych dzieł tego filozofa, korpus ów jest bardzo obszerny, by zadanie było więc wykonalne, autorka musiała wybrać główny przedmiot swojego zainteresowania – jest nim terminologia. Książka Brzezickiej to znaczące, zdecydowanie pionierskie osiągnięcie. To pierwsza polska monografia poświęcona przekładowi pism jednego filozofa i jedna z bardzo niewielu książek dotyczących przekładu filozofii czy teorii w ogóle. Publikacja ta stanowi ważne wydarzenie również dlatego, że dotyczy filozofa, którego koncepcje tak znacząco przeformułowały język współczesnej – również polskiej – humanistyki.

Choć centralną postacią książki Brzezickiej jest Derrida i można oczekiwać, że fakt ten przysporzy jej wielu czytelników, to nazwisko francuskiego filozofa znajduje się dopiero w podtytule książki, a tłumaczenia jego tekstów stanowią *przykład* szerszego problemu wyrażonego w tytule. Nawet PWN-owska okładka nie kusi nazwiskiem filozoficznego celebryty i ogranicza się do przedstawienia pierwszego członu tytułu – *Problematyka przekładu filozoficznego*. I rzeczywiście, część teoretyczna jest prawie tak obszerna jak rozdziały dotyczące przekładów Derridy (wyłączywszy aneks, o którym później). Pierwszy rozdział teoretyczny, stanowiący przegląd definicji i teoretycznoprzekładowych stanowisk dotyczących tekstu filozoficznego i naukowego, to raczej trybut spleciony wymogom naukowej rozprawy, konieczne zakreślenie pola refleksji i wprowadzenie kategorii, które przydają się w późniejszym opisie analizowanych zjawisk. O wiele ciekawszy wydaje się drugi rozdział teoretyczny, w którym częstsze są odniesienia do praktyki przekładowej. „Specyfika przekładu filozoficznego” zostaje w nim omówiona z wielu perspektyw – terminologii, stylu czy kontekstu kulturowego. Jeśli pozostawimy z boku możliwość podejścia normatywnego, preskryptywnego, które raziloby tutaj arbitralnością, w sytuacji braku rozległych badań korpusowych, do których można by się odwołać, rozdział tego rodzaju musi się opierać na przeglądzie przykładów obrazujących istotne problemy i tendencje. Nie wyczerpuje on zatem oczywiście problematyki, którą porusza, pozwala jednak przyrzeć się konkretnym trudnościom, jakie stawiają przed tłumaczami teksty filozoficzne. Wykorzystane przykłady – w większości niezwiązane z pismami Derridy, nie zawsze nawet dotyczące ważnych dla niego filozofów, pochodzące z wielu języków, okresów i nurtów filozoficznych Zachodu – to mocna strona tego rozdziału. Choć nie składają się na żadną wyczerpującą charakterystykę,

mówią wiele na temat wędrówek słów między językiem potocznym a filozoficznym, podróży pojęć między systemami i językami oraz dyskusji i kontrowersji, jakie w różnych krajach i środowiskach wzbudzały poszczególne wybory tłumaczy.

Tyle o przekładzie filozoficznym jako takim. A ile czytelnik dowie się z książki o polskich przekładach Derridy? Jak już zostało wspomniane, Brzezicka odnosi się do pracy wszystkich polskich tłumaczy francuskiego filozofa i jak zaznacza we wstępie, sama była zaskoczona mnogością przekładów, której na początku nie była świadoma. By pokazać skalę przedsięwzięcia, wystarczy powiedzieć, że autorka odnosi się do tekstów 37 tłumaczy. To oczywiście, że precyzyjne scharakteryzowanie różnych aspektów wszystkich tłumaczeń znacznie wykracza poza możliwości jednej badaczki i jednej książki. Mając do czynienia z tak obszernym korpusem tekstów, Brzezicka wybrała więc dominantę – postanowiła skupić się na terminologii i to właśnie o niej najwięcej się dowiemy, czytając tę książkę. Wynik ukierunkowanych na terminologię analiz został przedstawiony w stu pięćdziesięciostopniowym aneksie złożonym z przystosowanych do specyfiki tekstów Derridy kart terminów. Karty obejmują termin główny, zastosowanie, rodzinę wyrazów, związki wyrazowe i pole leksykalne, uwzględniając wersję francuską i wszystkie polskie odpowiedniki, które pojawiły się w analizowanych przekładach. Jak podkreśla sama autorka, baza terminologiczna nie ma charakteru normatywnego, lecz opisowy, choć szczególnie wątpliwe decyzje tłumaczy zostały skomentowane w przypisach. W aneksie znajdują się pola terminologiczne, które bądź to powtarzają się w pismach Derridy, bądź przynajmniej mają kluczowe znaczenie dla jego poszczególnych tekstów. W jednym z rozdziałów Brzezicka analizuje zaś zjawiska pokrewne, które nie są aż tak istotne dla toku wyводу, stanowią jednak ważny element stylu francuskiego filozofa oraz ciekawe wyzwanie translatorskie. Przykłady takich „gier słownych” zostają skategoryzowane na podstawie efektu przekładu – pominięte, przeniesione ze zmianą znaczenia, przeniesione z zachowaniem znaczenia, przytoczone w oryginalnym brzmieniu i błędnie przetłumaczone.

Zarówno baza terminologiczna, jak i analiza sposobów tłumaczenia gier słów mówią wiele na temat sposobów funkcjonowania tych niezwykle istotnych elementów Derridańskiej filozofii w polszczyźnie i pozwalają zdać sobie sprawę z częstotliwości brzemiennych w skutki przesunięć. Terminologiczny aneks stanowi przydatny przewodnik zarówno dla tych, których interesuje charakterystyka polskich przekładów Derridy, jak i dla tych, których zajmuje sama filozofia

Derridy i którzy chcieliby zyskać wyobrażenie o jej wewnętrznych leksykalnych powiązaniach, nierzadko zatartych i zaciemnionych w polskich przekładach. Zebranie najistotniejszych terminów i ich odpowiedników w jednym miejscu może ponadto ułatwić dalszą dyskusję nad zasadnością poszczególnych rozwiązań. Analiza sposobów tłumaczenia gier słów pokazuje natomiast skalę możliwości i problemów związanych z oddawaniem zabiegów, które stanowią zarówno element argumentacji i często dyskutowanego, kontrowersyjnego stylu Derridy.

Przyjęty w dotychczas omawianych częściach układ sprawia, że uwaga skupia się na problemie, a nie na charakterystyce poszczególnych przekładów. W wybranych rozdziałach Brzezicka stosuje jednak nieco inną optykę, dzięki czemu jej praca może być traktowana również jako przewodnik po poszczególnych tłumaczeniach – albo ściślej, dokonaniach poszczególnych tłumaczy. Choć terminologia pozostaje dominantą w całej książce, niektóre rozdziały wykraczają poza tę podstawową problematykę. Pierwszy z nich to „mikrostudium przekładu” tekstu Derridy *La différence*. Brzezicka przedstawia tutaj wyniki analizy porównawczej oryginału i trzech polskich przekładów przeprowadzonej „zdanie po zdaniu”, a nie tylko nakierowanej na terminologię. Omawiany tekst eksponuje jeden z kluczowych terminów Derridy, a ponadto jest pierwszym dziełem tego filozofa przełożonym na polski, nic więc dziwnego, że to właśnie on stał się przedmiotem szczególnie wnikliwego badania. W tym rozdziale Brzezicka dużo obszerniej niż w innych odnosi się do okołoprzekładowej recepcji – pisze nie tylko o propozycjach zawartych we właściwych tłumaczeniach *La différence*, ale omawia również propozycje przełożenia kluczowego terminu oraz argumentacje przedstawione w tekstach krytycznych Bogdana Banasiaka i Andrzeja Marca. Poza wielopłaszczyznową analizą terminologii autorka wskazuje też na problemy gramatyczne, leksykalne i pominięcia. Za przewodnik po poszczególnych tekstach i ich polskojęzycznych autorach może służyć również – a nawet przede wszystkim – rozdział *Strategie polskich tłumaczy Jacques’a Derridy* składający się z krótkich charakterystyk zabiegów stosowanych przez wszystkich 37 tłumaczy. Analiza ukierunkowana na terminologię pozwoliła Brzezickiej dostrzec również inne problemy, najczęściej związane ze zmianą sensu lub sposobem przekładu frazeologii, wyłonić pewne powtarzające się tendencje i skomentować styl poszczególnych przekładów.

Czego dowiadujemy się z książki Brzezickiej o dokonaniach poszczególnych tłumaczy i o konkretnych przekładach tekstów Derridy? Jaki obraz polskich przekładów Derridy en bloc się z niej wyłania? W jakim

stopniu zmienia on funkcjonujące wcześniej przypuszczenia i utrwalone hierarchie? Z całą pewnością jest to obraz skomplikowany – na wielu poziomach i z wielu przyczyn. Po pierwsze, książka jest wynikiem zmagania z bardzo obszernym i różnorodnym korpusem tekstów (wszak tłumacze bardzo różnie radzą sobie z zawiłościami tekstów Derridy). Co za tym idzie, niektóre problemy zostały omówione możliwie wyczerpująco, inne zaś – jak na przykład strategie poszczególnych tłumaczy – z konieczności jedynie zasygnalizowane. Wreszcie komplikacje związane są też z oceną poszczególnych zjawisk – niekiedy trudno oddzielić przesunięcia konieczne od tych możliwych do uniknięcia, rozwiązania mieszczące się w granicach translatorskiej *licentia poetica* od pospolitych błędów, nie zawsze łatwe do sprecyzowania warunki akceptowalności przekładów w danym czasie i miejscu od subiektywnych preferencji.

Mimo tych komplikacji Brzezicka wysuwa pewne ogólne wnioski. Polskie przekłady często zacierają terminologiczne związki tekstów Derridy z tradycją filozoficzną oraz ich wewnętrzne powiązania leksykalne. Często dochodzi również do swoistego udziwnienia i utrudnienia przekładów w porównaniu z tekstem źródłowym. Nierzadko zdarzają się błędy wynikające z niezrozumienia sensu oryginalnego zdania. Rozdział dotyczący strategii tłumaczy podzielony jest na kilka okresów – lata 1975–1989, lata 90. XX wieku, lata 2000–2010 oraz czas po roku 2010. Brzezicka stara się krótko podsumować każdy okres, stwierdzając na przykład, że cechą wyróżniającą pierwszy z nich była „poprawna i czytelna polszczyzna”, szczególna zaś skłonność do tłumaczenia „wyobcowującego”, ale również do nieuzasadnionego udziwniania uwidacznia się w latach 2000–2010. Tego rodzaju uogólnienia, jak również obserwacje dotyczące strategii poszczególnych tłumaczy można traktować jednocześnie jako ważny element diagnozy, jak i jako punkt wyjścia do bardziej szczegółowych badań i dyskusji. Książka Brzezickiej z pewnością wyrobi w czytelnikach skłonność do uważniejszego i bardziej krytycznego przyglądania się dokonaniom autorów przekładów – również tych, którzy zyskali autorytet jako aktywni tłumacze, komentatorzy Derridy i polemści. Może służyć jako przewodnik po tej krytycznej lekturze i stanowić istotny punkt odniesienia dla dalszych dyskusji i badań nad tą niezwykle złożoną problematyką.

Ciągi dalsze

Choć Brzezicka nie posługuje się metaforą „wędrówek teorii” i nie dąży do wpisania się w ten nurt – reprezentuje skupione na tekście podejście językoznawcze i do kontekstu odnosi się sporadycznie – jej

książka analizuje przecież niezwykle istotne etapy wędrówki Derridy do polskiej humanistyki, czyli przekłady. Omówiwszy jej zawartość, warto opowiedzieć również o tym, czego w niej nie znajdziemy. Nasuwa się bowiem kilka nieobecnych w tej książce problemów, których poruszenie mogłoby się przyczynić do lepszego zrozumienia sposobu funkcjonowania filozofii Derridy w Polsce.

Istotną i ciekawą ramę dla szerokiej debaty na temat przekładów Derridy, skłaniającą do refleksji nad funkcją przekładów filozofii i stosowanym wobec nich językiem krytycznym, stanowiłoby omówienie wpływu, jaki na refleksję nad przekładem miała sama dekonstrukcja. Brzezicka odnosi się co prawda do najważniejszych motywów pism Derridy o przekładzie, jednak poświęca im niewiele miejsca (trzy strony w około stustronicowej części teoretycznej). Poza tym wspomina tylko o jednym spośród licznych tekstów badaczy przekładu rozważających płynące z dekonstrukcji implikacje dla teorii i praktyki przekładu [Lewis; Koskinen; Pym; Davis; Venuti]. Teksty owe rozważają między innymi możliwe oddziaływanie dekonstrukcyjnych przewartościowań dotyczących stabilności sensu na praktykę i ocenę przekładów oraz podejmują kwestię etyki tłumacza. Wiele miejsca poświęca się też dowartościowaniu i uzasadnieniu różnych przejawów strategii wyobcowującej, czyli takiej, która opiera się ciężeniu norm języka docelowego i jego kultury, stawia na nieprzezroczystość oraz wzbogacające naruszanie normy.

Dokładne zreferowanie tej dyskusji i jej konsekwencji, a najlepiej uzupełnienie jej o nowe wnioski i przekłady z rodzimego kontekstu, mogłoby zainspirować poważną debatę na temat oczekiwań wobec przekładu, rozpowszechnionego języka krytycznego oraz kryteriów oceny. Być może pomogłoby też oddać sprawiedliwość niektórym poczynaniom polskich tłumaczy, którzy nawet nie znając tej dyskusji, mogli intuicyjnie starać się wcielić w życie niektóre płynące z niej wnioski, raz z lepszymi, a innym razem z gorszymi efektami. Ta metakrytyczna debata mogłaby też przenieść się na teren stosowanych często (odkąd polska translologia

otworzyła się na anglojęzyczne *translation studies*) kategorii – udomowienia, wyobcowania i widoczności tłumacza – i doprowadzić do gruntownego przemyślenia, jakie zjawiska mogą być w ten sposób określane. Wydaje się zresztą, że niekiedy i w książce Brzezickiej rozmywa się granica między pozytywnie wartościowaną, świadomie wprowadzoną strategią wyobcowania a nadmiernym, nieuzasadnionym udziwnieniem. O ile w przypadku kwestii kulturowych klasyfikacja wydaje się dużo łatwiejsza, o tyle w odniesieniu do składni i frazeologii zarówno zaszerogowanie poszczególnych wyborów, jak i ocena ich zasadności znacznie się komplikuje.

Innym obiecującym obszarem, który z uwagi na wybraną metodę badawczą nie został zagospodarowany przez Brzezicką, jest obszernie odniesienie do szeroko rozumianego kontekstu powstawania tłumaczeń – profili tłumaczy i wydawnictw, udziału innych osób w procesie przekładu, warunków pracy tłumaczy (dostęp do źródeł i słowników, presji czasu) i wpływu aktualnego stanu recepcji na efekty tłumaczenia. Można by też przyrzeć się „tłumaczeniu” Derridy rozumianemu przenośnie albo przynajmniej w pewnym oderwaniu od właściwych przekładów. W jaki sposób terminologia Derridy i fragmenty jego dzieł były spolszczane w omówieniach autorstwa polskich badaczy? Jaki charakter miały te omówienia; kto, kiedy i gdzie je publikował? Które teksty miały silniejszą pozycję i większy wpływ na polską humanistykę – tłumaczenia właściwe czy teksty krytyczne? Czy terminologia zaproponowana w omówieniach wpłynęła na przekłady? Czy interpretacja zawarta w przekładach daje się zauważyć w następujących po nich omówieniach? Czy tłumaczenia zapoczątkowały jakieś twórcze „błędne odczytania”? A może autonomiczne teksty krytyczne pisane były wyłącznie na podstawie francuskich oryginałów?

Pytania i problemy badawcze można mnożyć. Książka Brzezickiej wypełnia istotną lukę, ale też zachęca do uzupełnień, polemik i badawczych ciągów dalszych. Miejmy nadzieję, że zapoczątkuje dawno oczekiwaną dyskusję na temat przekładów – nie tylko Derridiańskiej – filozofii. •

LISTA PRAC CYTOWANYCH

Bal, Mieke. *Wędrujące pojęcia w naukach humanistycznych*. Translated by Marta Bucholc, Narodowe Centrum Kultury, 2012.
 Banasiak, Bogdan, “Róż-ni(c)oś-ć”. Derrida, Jacques, *O gramatologii*. Translated by Bogdan Banasiak, Wydawnictwo Officyna, 2011.
 Bolecki, Włodzimierz, et al., editors. *Kultura w stanie przekładu. Translatologia – komparatystyka – transkulturowość*. Instytut Badań Literackich PAN, 2012.

Brzezicka, Barbara. *Problematyka przekładu filozoficznego. Na przykładzie tłumaczeń Jacques'a Derridy w Polsce*. Wydawnictwo Naukowe PWN, 2018.
 Burke, Michael, et al., editors. *Travelling Concepts II: Meaning, Frame and Metaphor*. ASCA Press, 2002.

- Cassin, Barbara, editor. *Dictionary of Untranslatables: A Philosophical Lexicon*. Translated by Steven Rendall et al., Princeton University Press, 2014.
- Cassin, Barbara, editor. *Vocabulaire européen des philosophies: Dictionnaire des intraduisibles*. Seuil, 2004.
- Cusset, François. *French Theory: Foucault, Derrida, Deleuze & Cie et les mutations de la vie intellectuelle aux États-Unis*. La Découverte, 2003.
- Davis, Kathleen. *Deconstruction and Translation*. St. Jerome Publishing, 2001.
- Domańska, Ewa, et al., editors. *French Theory w Polsce*. Wydawnictwo Poznańskie, 2010.
- Dongchao, Min. *Translation and Travelling Theory: Feminist Theory and Praxis in China*. Routledge, 2017.
- Duszek, Anna, et al., editors. *Tekst naukowy i jego przekład*. Universitas, 2015.
- Gal, Susan, "Movements of Feminism: the Circulation of Discourses about Women". *Recognition Struggles and Social Movements. Contested Identities. Agency and Power*, edited by Barbara Hobson, Cambridge University Press, 2003.
- Goggin, Joyce, et al., editors. *Travelling Concepts I: Text, Subjectivity, Hybridity*. ASCA Press, 2001.
- Koskinen, Kaisa. "(Mis)translating the untranslatable: The impact of deconstruction and post-structuralism on translation theory". *Meta: Journal des Traducteurs/Translators' Journal*, vol. 39(3), 1994.
- Kozłowska, Zofia. *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego, 1995.
- Lewis, Philip E. "The Measure of Translation Effects". *Difference in Translation*, edited by Joseph F. Graham, Cornell University Press, 1985.
- Lotringer, Sylvère, et al., editors. *French Theory in America*. Routledge, 2001.
- Markowski, Michał P. "Przy ryzyku, że będzie to zaskoczeniem. Uwagi o tłumaczeniu Derridy". *Literatura na Świecie*, vol. 11/12, 1998.
- Marzec, Andrzej. "Différance Derridy. Czy błąd daje się (wy)tłumaczyć?". *Przekładaniec*, vol. 24, 2010.
- Mathy, Jean-Philippe. "French Theory in the United States". *French Resistance. The French-American Culture Wars*, University of Minnesota Press, 2000.
- Montgomery, Scott L. *Science in Translation. Movements of Knowledge through Cultures and Time*. University of Chicago Press, 2000.
- Neumann, Birgit, et al., editors. *Travelling Concepts for the Study of Culture*. De Gruyter, 2012.
- Pedri, Nancy, editor. *Travelling Concepts III: Memory, Narrative, Image*. ASCA Press, 2003.
- Pym, Anthony. "Doubts about Deconstruction as a General Theory of Translation". *TradTerm*, vol. 2, 1995.
- Rosnerowa, Hanna. *Jedność filozofii i wielość języków. O filozoficznym przekładzie i jego funkcji poznawczej*. PAX, 1975.
- Said, Edward W. "Travelling Theory". *Raritan. A Quarterly Review*, vol. 1, no. 3, 1982; *The World, The Text and The Critic*, Harvard University Press, 1983.
- Shuttleworth, Mark. *Studying Scientific Metaphor in Translation. An Inquiry into Cross-Lingual Translation Practices*. Routledge, 2017.
- Sommer, Piotr. "Już leży na desce". *Literatura na Świecie*, vol. 11/12, 1998.
- Susam-Sarajeva, Şebnem. *Theories on the Move: Translation's Role in the Travels of Literary Theories*. Rodopi, 2006.
- Venuti, Lawrence. "Translating Derrida on Translation: Relevance and Disciplinary Resistance". *The Yale Journal of Criticism*, vol. 16(2), 2003.
- Wright, David. *Translating Science: The Transmission of Western Chemistry Into Late Imperial China, 1840–1900*. Brill, 2000.

ABSTRACT

POLISH WANDERINGS OF JACQUES DERRIDA

WERONIKA SZWEBS

The article places the book by Barbara Brzezicka *Problematyka przekładu filozoficznego. Na przykładzie tłumaczeń Jacques'a Derridy w Polsce* [The Issues of Philosophical Translation. Polish translations of Jacques Derrida's works used as an example] (2018) in the context of international research of wandering notions and theories, and Polish reception of Jacques Derrida. After the discussion of problems raised by Brzezicka (specificity of philosophical translation, Derrida's terminology in Polish translations, strategies employed by Polish translators of Derrida), the propos-

als of other significant research problems are presented (influence of deconstruction on translation studies, concentration on the context and extra-translation reception of Derrida).

Keywords: travelling theory, Derrida reception in Poland, Polish translations of Derrida, philosophy in translation, theory in translation